

OKTATÁSI
HIVATAL

NAT
2020

12

Történelem

tankönyv

4. A forradalom

„Mert egy nép azt mondta: »Elég volt!«” – írta Márai Sándor a Mennyből az angyal című költeményében 1956 decemberében. Az 1948-ban emigrált író és költő e mondatában benne van ’56 lényege. Olvassuk el a verset! Idézzük fel, miket tanultunk az általános iskolában az 1956-os forradalomról és szabadságharcról! Az elmúlt évek középiskolai megemlékezései közül mely mozzanatokra emlékszel?

Milyen alapon teszik lehetetlenné a párton belüli demokráciát, amelynek alapvető alkotóeleme az, hogy a párttag – minden párttag – teljesen szabadon nyilatkozhat minden gazdasági, társadalmi, kulturális, bel- és külpolitikai és személyi kérdésről? Miért nem vonták felelősségre a kritika elfojtóit, azokat, akik felrúgják a párton belüli demokráciát? [...] Mikor keletkezett pártunkban – amely legfőbb erejének az igazságnak és az igazságosságnak kellene lennie – az a szokás, hogy valótlanul lehet mondani az egész nép szemébe? [...] Miért „párt- és népellenes” az, ha elsiratjuk a halottainkat, s miért nem párt- és népellenes üldözni a kommunistákat és a becsületes embereket?

(Losonczy Géza beszéde az MDP Központi Ellenőrző Bizottság előtt, 1956. február 6.
Losonczy (1917–1957) korábban a kultúrpolitika egyik irányítója volt, de 1951-ben börtönbüntetésre ítélték. Szabadulását követően a párton belüli ellenzék meghatározó tagjává vált, emiatt 1956 elején pártvizsgálatot indítottak ellene. Később a forradalomban tanúsított szerepe miatt letartóztatták, majd a börtönben éhségstrájkba kezdett, ahol egy kényszerszáplálás során hunyt el.)

- Mire hívta fel Losonczy Géza a figyelmet?
- Hogyan értelmezte a demokráciát?

A legkomolyabban szembe kell néznünk a személyi kultusz kérdésével. Nem engedhetjük meg, hogy erről a párton kívül tudomást szerezzenek, különösen a sajtó nem. Ez az oka annak, hogy most zárt ülésen vagyunk. Ismernünk kell a határainkat: nem adhatunk munióit az ellenségnek, nem teregethetjük ki szennyesünket a szemük előtt. [...] A személyi kultusz a pártmunkában és a gazdasági tevékenységben helytelen módszerek alkalmazásához vezetett, olyan következményekkel járt, mint a pártdemokrácia és a szovjet demokrácia durva megsértése, a meddő adminisztrálgatás, mindenféle csúrs- csavarás, a fogvatartások takargatása és a valóság szépítése. Elvtársak! Határozottan el kell törölnünk a személyi kultuszt egyszer s mindenkorra, és le kell vonnunk az ideológiai-elméleti és a gyakorlati munkára vonatkozó következtetéseket.

(Hruscsov beszéde az SZKP XX. kongresszusán, 1956. február)

- Hogyan beszélt Hruscsov a személyi kultuszról, és ezzel elsősorban kit bírált?
- Mivel indokolta a nyilvánosság kizárását?

A forradalom okai

Mi vezetett a forradalomhoz?

A Rákosi-diktatúra minden társadalmi réteget megnyomorított, és a terrorisztikus elnyomó hatalom nagyon sok család életét megkeverte. A rendszer bűneit a kommunista berendezkedés egészétől irtózó tömegek számontartották, és a társadalmi igazságérzet elégtételt követelt. A **kommunista diktatúrával szembeni elégedetlenség** egyre erőteljesebb méreteket öltött.

Eközben mind többen voltak olyanok is, akik még ragaszkodtak a kommunista ideológiához, de legalább már **kritikusan kezdtek** viszonyulni a **Rákosi-féle politikához**. Sokuk számára ez személyes lelkiismereti problémává vált, hiszen felül kellett vizsgálniuk saját korábbi tevékenységüket is, amellyel a megelőző években maguk is hozzájárultak a diktatúra működtetéséhez. Így a **Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) értelmiségi köreiből** egyfajta ideológiai „erjedés” kezdődött meg, vagyis sokan felülvizsgálták a sztálini rendszer iránti elkötelezettségüket. Ezek az **értelmiségiek, újságírók, írók** politikai értelemben nem voltak befolyásosak, mozgólódásuk mégis veszélyes volt a rendszer számára, mert hozzáféréssel rendelkeztek a pártállami nyilvánosság fórumaihoz. Nagy Imre kormányfői bukása után ezeket a köröket **párton belüli ellenzéknek** nevezték.

1956 tavaszán a Petőfi Körben – amely formálisan a DISZ-nek, a párt ifjúsági szervezetének volt a fóruma – sorra rendeztek vitákat a főként **egyetemistákból álló hallgatóság** előtt. Ezeken egyrészt ostromozták a korábbi évek hibáit és bűneit, másrészt már követeléseket is kezdtek megfogalmazni az elítéltek rehabilitációjával és a politikai rendszer megújításával kapcsolatban. A Petőfi Kör hatására vidéken is – mindenekelőtt az egyetemi városokban – számos hasonló vitafórum alakult, és e mozgalom révén a **politikai viták** túlélték a párt kereteit: egyre szélesebb köröket, főleg diákokat és fiatal értelmiségieket értek el.

Eközben a **Szovjetunióban Hruscsov** számára nyilvánvaló volt, hogy a **sztálinista politikai vonalvezetés nem folytatható**, ezért 1953 után számos területen hajtott végre változásokat. Korlátozták a diktatúra elnyomó gépezetét, például **részben felszámolták a Gulag-rendszert**, így hazatérhettek a fogvatartottak milliói. A **Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) XX. kongresszusán, 1956 februárjában** Hruscsov a küldöttek előtt tartott beszédében **tárta fel a sztálinizmus bűneit**. Igaz, csak a kommunistákat ért atrocitásokra tért ki, és az ő rehabilitálásukat szorgalmazta. Emellett **bírált** a Sztálin idejében hozott elhibázott döntéseket, illetve a **személyi kultuszt** is. A beszédet nem hozták nyilvánosságra, annak tartalmát csak kevesen ismerhették meg. Így a közvélemény továbbra sem értesülhetett a sztálini diktatúra pusztító tetteiről, de a **hruscsovi kritika legfontosabb üzenetei a magyar pártvezetésnek is szóltak**.

A forradalom közvetlen előzményei

Milyen előkészületeket tett a szovjet vezetés?

Rákosi Mátyás minden törekvése ellenére nem tudott visszatérni ahhoz a politikához, amelyet 1953-ig folytatott. A **Szovjetunió** a nemzetközi kapcsolatokban továbbra is **részleges enyhülésre törekedett**, és **Hruscsov** folytatni kívánta a **sztálinizmus leépítését**. Emellett a Szovjetuniót és az ellenőrzése alatt álló kelet-közép-európai országokat az **erőltetett fegyverkezés** gazdaságilag annyira megterhelte, hogy az **komoly társadalmi elégedetlenséget** okozott. A katasztrofális életszínvonal miatti népharag előbb **1953-ban Kelet-Berlinben**, majd **1956 júniusában a lengyelországi Poznańban** vitte utcára az embereket. **A kommunista hatalom mindkészszer fegyveres eszközökkel lépett fel** a tömegtüntetésekkel szemben. Mind a kelet-berlini, mind a **poznaí munkásfelkelés** leverése során jelentős volt az áldozatok száma.

A moszkvai vezetés Magyarországon is számított hasonló megmozdulásokra. Ezért **az országban állomásozó szovjet haderő** főparancsnoka utasítást kapott a pártvezetéstől, hogy készítse el a katonai beavatkozás tervét bármilyen rendszerellenes tömegtüntetés esetére. Az **1956 nyarán kidolgozott „forgatókönyv”** szerint a **szovjet harcokcsik és gépesített gyalogság órák alatt bevonulnak Budapestre**, és az ÁVH-val együttműködve elfojtják a megmozdulásokat. (Ez volt a „Hullám” hadművelet.)

Eközben az SZKP XX. kongresszusán kialakított új politikai iránymutatás nyomán a magyar pártnak is szembe kellett néznie saját sztálinista periódusával, mindenekelőtt a **konceptiós perekkel**. Ez azonban megkerülhetetlenné tette Rákosi felelősségének megtárgyalását is. 1956 nyarán a magyar sajtóban mindinkább a **párton belüli ellenzék hangja vált erőteljessé**. Egyre **nyíltabban tárgyalták a korábbi korszak bűneit**, ezzel szemben pozitív példaként emlékeztek vissza Nagy Imre kormányzására. Főleg a párthoz kötődő **értelmiség fiatalabb nemzedéke** vált hangadóvá. Ugyanakkor az MDP vezetőségén belül egyesek Rákosi távozását kezdték követelni – vagyis a tetteistársak ezzel készültek a hatalomátvételre. Meghatározó szerepet játszott az is, hogy a **hruscsovi Szovjetunió baráti kapcsolatok kialakítására törekedett Titóval**, aki számára Rákosi személye elfogadhatatlan volt.

A feszült magyarországi helyzetet érzékelve, a szovjet vezetés is belátta, hogy **Rákosi helyzete tarthatatlan**. Ezért elhatározták menesztését a párt éléről, majd **1956 júliusában** feleségével együtt a Szovjetunióba szállították, ahonnan már soha többé nem térhetett vissza Magyarországra. Az **MDP első titkára Gerő Ernő lett**, amivel a feszültség nem oldódott fel, hiszen Gerő maga is meghatározó **részese volt a rákosista korszak politikájának**.

A pártvezetés tehetetlennek bizonyult a mindinkább kiszélesedő, párton belüli ellenzéki mozgalommal szemben: **Gerő és társai** egyszerűen tanácstalanok voltak, és **nem találtak választ a sokasodó kihívásokra**. Ilyen volt például **Rajk László és társainak újratemetése** (1956. október 6.), amelyen hatalmas tömeg vett részt. Ekkor már kisebb csoportok skandálni kezdték a továbbiakban politikai üzenetté váló rigmust: „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!” Pár nappal később az MDP vezetősége döntött a korábbi honvédelmi miniszter, Farkas Mihály letartóztatásáról, majd Nagy Imrét is visszavették a pártba.

A XX. kongresszus munkája nyomán megállapíthattuk, hogy pártunk fő irányvonala minden téren helyes, és azt a politikát, melyet Központi Vezetőségünk a múlt év márciusi határozataiban lefektetett, erőteljesen tovább kell vinni.

(Rákosi Mátyás beszéde 1956 márciusában)

Helytelen volt a személyi kultusz, amit velem üzték: ezt a személyi kultuszt igyekeztem visszatartani. Például, amikor ezt a gyárat a nevemről akarták elnevezni, nem akartam elfogadni. Azóta is felajánlották több híd elnevezését nevemről, amit nem fogadtam el. Ennek dacára éppen elég személyi kultusz volt velem kapcsolatban, de ezt már 1953-ban kezdték leépíteni.

(Rákosi 1956 áprilisában, Csepelen elmondott beszéde)

- Mi volt a személyi kultusz jele hazánkban?
- Vitassuk meg, miért változtatta meg Rákosi a véleményét! Mennyire lehetett őszinte a megnyilvánulása?

A „Hullám” hadműveleti terv

Milyen konkrét katonai lépésekkel terveztek a szovjetek? • Miért készültek ilyen „forgatókönyvvel” már 1956 nyarán?

[...] neki nem adatott meg a nagyszerű halál, őt a személyi kultusz mocsarából napfényre kúszott szadista bűnözők pusztították el. [...] A személyi kultusz mocsarában termett a történelemhamisítás, a talpnyalás, a karrierizmus, a hagyományok megvetése és a törvénytíprás.

(Münnich Ferenc gyászbeszéde Rajk és társainak újratemetésén, 1956. október 6.)

- Kiket vádolt a beszédével?
- Münnich moszkovita politikusként tért haza 1945-ben, és Budapest rendőrfőkapitánya lett. Lapozzunk a 6o. oldalra, és nézzük meg, milyen szerepet töltött be Münnich 1956 után!

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról, a békeszerződés határozatai alapján. [...]

3. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztálinista Rákosi-korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le.

4. Nyilvános tárgyalást követelünk Farkas Mihály és társai bűnügyében. Rákosi Mátyást, aki első fokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkrevetéséért, hozzák haza, és állítsák a nép ítélőszéke elé.

5. Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban több párt részvételével, új nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájkjogának biztosítását.

6. Követeljük a magyar-szovjet és magyar-juhoszláv politikai, gazdasági és szellemi kapcsolatok felülvizsgálatát és új rendezését, a politikai és gazdasági teljes egyenrangúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.

7. Követeljük az egész magyar gazdasági élet átszervezését szakembereink bevonásával. Vizsgáljuk felül a tervgazdaságon alapuló egész gazdasági rendszerünket, a hazai adottságoknak és magyar népünk létérdekeinek a szem előtt tartásával. [...]

10. Követeljük a beszolgáltatás azonnali eltörlését és a termények okszerű felhasználását. Követeljük az egyénileg gazdálkodó parasztok egyenrangú támogatását.

11. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, rehabilitálását. Követeljük a Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is.

12. Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot, szabad rádiót követelünk [...].

13. Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot a leggyorsabban bontsák le, és helyébe az 1848–49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.

14. A meglévő, magyar népnek idegen címer helyett kívánjuk a régi magyar Kossuth-címer visszaállítását. [...] Követeljük, hogy március 15. nemzeti ünnep, munkaszüneti nap, október 6. pedig nemzeti gyásznap és iskolai szünnap legyen.

(Részletek az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ-szervezetének 16 pontjából, 1956. október 22.)

- Melyek voltak a nemzeti függetlenséget célzó követelések?
- Mit követeltek a munkásság és a parasztság érdekében?
- Hogyan képzelték el a politikai átalakulást?
- Miért válhatott a forradalom mozgósító erejű programjává?
- Vitassuk meg, mely pontok szerepelhettek volna akár Nagy Imre 1953-as kormányprogramjában is, és melyek azok, amelyek már a kommunista rendszer alapjait is támadják!

A forradalom céljai

Milyen jellegű politikai átalakulást sürgettek?

1956. október közepétől a különböző egyetemi és értelmiségi körökben egyre **határozottabb követeléseket fogalmaztak meg**, mint például Rákosi és társainak felelősségre vonását vagy a nemzeti önrendelkezés helyreállítását. Először a **szegedi egyetemisták** alakítottak egy kommunista szervezetektől független mozgalmat, amelyhez néhány napon belül a többi egyetem is csatlakozott, és október 20-án létrehozták a **Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét, a MEFESZ-t**.

Az „**elég volt**” **közhangulatot** az MDP vezetői képtelenek voltak kezelni, mert attól tartottak, hogy a diktatúra bármilyen lazítása a rendszer felbomlásához vezethet. Hasonló **belpolitikai feszültség jellemezte** ezekben a hetekben **Lengyelországot** is, ahol szintén megkezdődött a sztálinista politikusok háttérbe szorítása. Hruscsov kezdetben ellenezte az ottani jelentős változásokat, ezért még katonai erő bevetését is fontolgatta. Végül a moszkvai pártvezetés elfogadta egy olyan lengyel kommunista vezető hatalomra lépését, akinek programja sokban megegyezett Nagy Imre korábbi (1953–1955) politikai elképzeléseivel.

Eközben **Budapesten** a felsőoktatási intézmények diákjainak mozgalma, a **MEFESZ október 22-én 16 pontban foglalta össze a politikai változásokat sürgető programját**, majd másnapra a lengyel eseményekkel szolidáris tüntetést hirdetett meg. A 16 pontban egyszerre jelentek meg a **nemzeti függetlenség** és a **demokratikus berendezkedés megteremtését** sürgető (például a szovjet csapatok kivonása, politikai szabadságjogok bevezetése, többpártrendszeren alapuló szabad választások), valamint a **pártellenzék elképzeléseit** rögzítő követelések. Ugyanakkor a gazdasági követelések (például a beszolgáltatások eltörlése) mellett fontos volt a nemzeti szimbólumok helyreállításának kimondása is.

Békés tüntetésből fegyveres felkelés – 1956. október 23.

Milyen szimbolikus erejű események történtek?

A mind **szélesebb tömegmozgalommal** szemben a **hatalom bizonytalan** volt. Megpróbálta betiltani a tüntetést, majd amikor nyilvánvalóvá vált, hogy ezzel a pártszervezetek egy része és a párt ifjúsági szervezete sem ért egyet, az MDP Politikai Bizottság mégis engedélyezte. A Nagy Imre körül csoportosuló politikusok és értelmiségiek szintén megosztottak voltak. Többen úgy vélték, hogy a tömeg a korábbi kormányfő igényein messze túlmenő követeléseket fogalmaz meg. Ebben igazuk is volt, hiszen ekkoriban Nagy Imre még csak arra gondolt, hogy az 1953-as programja alapján **egy megreformált szocialista rendszert kell teremteni**. Sokan attól tartottak, hogy a messzebb menő utcai követelések veszélyeztethetik mindazt, amit a szovjetektől elérni reméltek.

1956. október 23-án a tüntetés a pesti oldalon délután 3 órakor kezdődött, Petőfi Sándor szobránál, a **Március 15. téren**, ahol a korszak neves színésze, Sinkovits Imre előadásában elhangzott a *Nemzeti dal*. Innen a **Bem térre vonult** a tömeg. Itt csatlakoztak hozzájuk a **Műszaki Egyetem** elől induló tüntetők. Az utcákat

Események Budapesten 1956. október 23-án és a következő napokban

Rekonstruáljuk a tankönyvi szöveg alapján az eseményeket!

megtöltő, eleinte diákokból, majd az aznapi munkából hazafelé tartó budapesti civilekből álló **tömeg Gerő távozását**, a rákosista rendszer vezetőinek felelősségre vonását, **szabad sajtót követelt**. A tüntetők által skandált jelszavakban lényegében megfogalmazódott az egész államszocialista rendszer felszámolásának igénye. Ez fejeződött ki abban, hogy Budán, a Bem téren, ahol a tüntetés első állomása volt, **a magyar zászlóból kivágták a szovjet mintára alkotott addigi állami címet**. E gesztussal kifejezésre jutott a rendszer elutasítása, a valódi magyar szimbólumokhoz való visszatérés igénye, és megszületett a **forradalom** mindmáig **legismertebb szimbóluma, a lyukas zászló**.

Estére a legnagyobb tüntetések az Országház épülete előtti Kossuth téren, a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épülete előtt és a Városligetnél, a Sztálin-szobor körül alakultak ki. A Kossuth téren **a tömeg Nagy Imrét követelte a kormányba**. A pártvezetés végül az Országházba hívta Nagyot, aki az esti órákban az épület egyik ablakából egy beszéddel próbálta lecsillapítani és szétoszlatni a tömeget.

Eközben a **Rádió épületénél** órákon át farkasszemet néztek az objektum őrzésére kirendelt ÁVH-sokból álló őrsg és a tüntetők, akik követeléseik beolvasását akarták elérni. Ehelyett azonban este 8 körül a rádió Gerő Ernő beszédét közvetítette, akinek a tüntetőkre nézve sértő és megbélyegző szavai csak fokozták a tömeg elszántságát, és provokálták indulatait. Rövidesen **lővéseket adtak le a Magyar Rádió épületéből a tömegre**, a tüntetők pedig fegyvereket szereztek katonáktól, rendőröktől és a hadiüzemek

Tüntetésen vonuló egyetemisták 1956. október 23-án

Miért a lengyel címer látható az egyik táblán?

Eltársak! (A tömeg válasza: Nem vagyunk mi elvtársak!) Barátain! Ezen az úton előre akarunk és előre is fogunk menni. A Központi Vezetőség a közeli napokban meghozza idevonatkozó, megfelelő határozatait. Meghossa döntéseit, amelyek szilárd alapot teremtenek... (A tömeg kórusban kiáltja: Most vagy soha!) Barátain! Ha én azt mondom, hogy ezek a döntések meg fognak születni, akkor bízzanak ebben a szóban! (Éljenzés.) Meg fognak születni azok a döntések, amelyek szilárd alapot teremtenek szabad, független, szocialista hazánk felvirágoztatásához (Éljenzés.), népünk boldog jövőjéhez. [...] Most pedig kérek benneteket, hallgassatok szavamra! Rendszer és fegyelméleten vegyünk búcsút egymástól, bízza abban, hogy... (Zaj. Kórusban kiáltják: Most vagy soha!) Barátain! Hallgassatok szavamra, amellyel benneteket, kedves barátain, fegyelméletre hívlak fel. Nyugodtan bízza a jövőben, távozzatok. A legközelebbi viszontlátásig! (Éljenzés, majd zaj.) Barátain! Csendet kérek. (Zaj és fütty. Tömegesen kiáltják: Nem ezt vártuk!) Ismételt csendet kérek. Szeretném megkérdezni, vajon ez a füttykoncert kinek szól? (Tömegesen kiáltják: Gerőnek!) Bizzunk, barátain! Töltsön el benneteket az a hit és bizalom a jövőben, amely engem is eltölt. Erre kérek benneteket és a hidegvér, a józanság, a nyugalom megőrzésére, amelyre ma mindennél nagyobb szükségünk van. Búcsúzom ezzel tőletek! (Nagy taps.) Menjünk szépen haza! (A tömeg elénekli a Himnusz.) Éljen a magyar ifjúság! Viszontlátásra!

(Részletek Nagy Imre beszédéből, amelyet a Parlament erkélyéről mondott el, 1956. október 23.)

- Milyen volt a tömeg hangulata?
- Állapítsuk meg, mi volt Nagy Imre alapvető célja ezzel a beszéddel!
- Mennyire tűnik radikálisnak Nagy Imre mondanivalója?

A ledöntött Sztálin-szobor feje, amelyet egészen a Blaha Lujza térig görgettek

Nézzünk utána, mi lett a sorsa a szobor maradványainak!

A lyukas zászló gyorsan '56 jelképe lett

Hogyan fejezte ki a lyukas zászló a tömegek politikai törekvéseit?

Szovjet T-34-es harckocsik zárják el a Margit hidat

Milyen terv alapján történt az első órákban a szovjet haderő budapesti bevonulása?

raktáraiból. Megkezdődött az **épület hajnalig tartó ostroma**. **A Rádió elfoglalása** 1956. október 23-ának **második szimbolikus eseményeként** az egész addigi rendszer megtörését is jelentette, hiszen a rádió akkoriban az állami propaganda legfontosabb eszköze volt. Adását nemsokára a Parlamentben felállított stúdióba helyezték át. Október 23-án az éjjeli órákban a **tömeg ledöntötte a Sztálin-szobrot**, és ez az esemény a **forradalom kezdetének harmadik szimbóluma** lett, amely a régi rendszer bukását jelentette meg mindenki számára.

A rádió hosszú évekig a hazugság szerszáma volt. Parancsokat hajtott végre. Hazudott éjjel, hazudott nappal, hazudott minden hullámhosszon. Még a mi nap, hazánk újjászületésének órájában sem bírta abbahagyni a hazugságot.

(A Szabad Rádió első bejelentkezése az Országház épületéből, 1956. október 24.)

- Hogyan állította szolgálatába a hírközlést a kommunista diktatúra?
- Miért volt lélektanilag fontos ez a bejelentés?

A Magyar Rádió épülete október 24-én

A szabadságharc kibontakozása

Hogyan és miért vált a forradalom fegyveres szabadságharcná?

Október 23-án **vidéken is jelentős események történtek**, különösen az egyetemi városokban. **Debrecenben** a diákok által kezdeményezett délutáni tüntetés **fegyvertelen résztvevőire lőttek az ÁVH-sok**, még a budapesti harcok kirobbanása előtt, így közülük kerültek ki a forradalom első halálos áldozatai. **Miskolcon** már napok óta szervezkedő párttag munkások fogalmaztak meg követeléseket, amelyeket ezen a napon már az itteni egyetemi diáksággal is egyeztettek. Ebből a mozgalmából a forradalom egyik legfontosabb vidéki szervezete nőtt ki a következő napokban.

Moszkvát nem érték váratlanul a budapesti események. Október 23-án 21 óra körül már mozgásba is lendültek egyes **magyarországi szovjet alakulatok**, és megindultak **Budapest felé**. (A szovjet csapatok bevetését kérő levelet Hegedüs András, a Minisztertanács volt elnöke csak napokkal később írta alá.) Másnapra az MDP vezetése a szovjetekkel egyetértésben **statáriumot**, azaz **rög-**

tönítelő bíraskodást és kijárási tilalmat hirdetett, és arra számított, hogy a szovjet csapatok gyorsan leverik a felkelést. Ugyanakkor a politikai kibontakozás érdekében **bejelentették, hogy Nagy Imre lesz a Minisztertanács elnöke**, aki a nap folyamán egy rádióbeszédben az 1953-ban hirdetett reformprogramjának következetes megvalósítását ígerte. Ez azonban a **felkelőknek és a társadalom jelentős részének kevés** volt. Gerő és a Rákosi-korszakban kompromittálódott vezetőtársainak többsége a helyén maradt.

A főváros utcáin megjelenő **szovjet páncélosokkal szemben a felkelők** váratlanul **erős ellenállást** fejtettek ki, a támadók súlyos veszteségeket szenvedtek. A szovjet csapatok rövidesen elfoglalták a Magyar Rádió épületét, viszont közben más helyeken a felkelők erős ellenállási központokat alakítottak ki, például a **Corvin köznél**, a Tompa utcában, később pedig a **Széna téren**. (Az összecsapások menetéről, illetve a harcmódorról az 5. témában lesz szó.)

A **politikai vezetés október 25-re feloldotta a statáriumot**, így aznap délután **az Országház előtt, a Kossuth téren** civilekből, hozzájuk csapódott fegyveres felkelőkből, magyar katonákból álló tömeg gyűlt össze, hogy a szovjet csapatok fővárosból való kivonását követeljék. A tömegre azonban **gyilkos sortűz zúdult**. A vérengzés híre tovább **fokozta a felkelők elszántságát**, akiknek kötelékei egyre inkább megszilárdultak, állandósult a tagságuk, és a többség által elfogadott tekintélyű vezetők emelkedtek az élükre.

Történelemszemmel

Sortűz a Kossuth téren

Az Országház előtti megszállás ügyében ma sem látunk teljesen tisztán. Az épületet szovjet harckocsik védték, a környező utcákban is állt néhány páncélos, illetve a Kossuth tér sarkán volt egy vidékről felrendelt határőr-alakulat egy államvédelmi alezredes parancsnoksága alatt. A tüntetés során többen felmásztak az épületet védő harckocsikra, és barátkozni kezdtek a bent ülő legénységgel. Nem tudjuk biztosan, honnan érkeztek az első lövések. Valószínűleg a határőrök parancsnoka adott tűzparancsot, majd a tér különböző pontjairól lövések dördültek el a szovjet harckocsikból. A legnagyobb öldöklést a térre bevezető utca felől érkező szovjet harckocsi követte el, repeszgránátokat lőtt ki, és célzott géppuskasorozatokat adott le a Rákóczi-szobor mögött menedéket keresőkre. A sortűznek közel nyolcvan azonosított halálos áldozata ismert, több százra tehető a sebesültek száma.

Hirtelen rettenetes dördülés rázott meg bennünket: az Akadémia utca orosz nehézfegyverei tüzet nyitottak [...]. Az Akadémia utcából a tűz a Parlament és a Rákóczi-szobor közti térségre, illetve a Parlament arkádjai felé irányult, és szüntelenül folyt. [...] Az állandó erős dörrenések keltette szívdobogás mellett borzalmasan nehezedett ránk az a szörnyűség, hogy ágyúkkal lövik a fegyvertelen tüntetőket.

(Hanák Péter visszaemlékezése az 1956. október 25-i Kossuth téri sortűzre)

Kiégett szovjet T-34-es harckocsi a Nagykorút–Üllői út kereszteződésénél, a Corvin köz közelében

Milyen stratégiai szándékkal vonultak be Budapestre a szovjet katonai alakulatok?

A Fehérvári út a Móricz Zsigmond körtér felől

Állapítsuk meg a térkép alapján, miért volt stratégiai jelentősége Budán a Móricz Zsigmond körtérnek és a Széna térnek!

Tüntető az Országház épületénél a sortűz előtti percekben, 1956. október 25.

• Idézzük fel, hogyan lehet jogilag minősíteni az ilyen jellegű tömeggyilkosságokat!

Október						
23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.
30.						
1	3	12	16	15	12	2
						0

A sortüzek száma Magyarországon a forradalom első napjaiban. A fegyvertelen tüntetők elleni fegyverhasználatot a Magyar Néphadsereg, a BM határőrség, az államvédelmi erők, a rendőrség és a szovjet erők alakulatai hajtották végre. A háborús bűntettnek is tekinthető események során több száz ártatlan ember esett áldozatul.

Mikor növekedett meg a sortüzek száma az országban? • Mi állhatott ennek hátterében? • Mi mutatta meg Nagy Imre politikai konzolidációs törekvéseit?

[1956. október] 27-én Debrecenből jött ki a forradalmi bizottmányból egy küldöttség, hogy alkítsuk meg mi is a forradalmi bizottmányt. [...] A bizottság tagjai általában parasztemberek voltak, középparasztok. Hát nem is volt ott igazán kulák, a Tardi volt egyedül kulák. [...] A zöme pedig parasztemberekből állt. Mind ismert és tisztelt emberek voltak. Tehát tényleg megbecsült emberek, a társadalmi elfogadottságuk megvolt. Elrendeltük, hogy adják be a vadászfegyvereket. [...] Akkor ezeket a vadászfegyvereket töltény nélkül kiadtuk a nemzetőröknek, és azok cirkáltak a faluban, hogy ne legyen semmi baj. Nem tudtuk, mit csináljunk. Felhívtuk a polgári bizottmányt, telefon már akkor volt, hogy mit kell tennünk, mi a mi feladatunk. [...] Hát azt mondták, hogy ők nem tudnak semmit. [...] Annyit azért tettünk, hogy határozatot hoztunk, hogy a volt kuláklakásokat záros határidőn belül adják vissza. [...] Korábban az egyik házba beköltözött a község háza, azt átpakoltattuk a dolgozókkal abba a helyiségbe, amelyik nem magánlakás volt, hanem egy irodahelyiség volt korábban is. Akkor megjelent a tanácsítók, aki a szomszéd községben lakott, de az nagy kommunista volt. És nem engedték, hogy az iratokat eltüntesse vagy elvigyen valamit, tehát arra vigyáztunk.

A faluban béke, nyugalom volt. Hozattam petróleumot, mindenki megkapta a kettő deciliter petróleumot, senki nem kaphatott többet, mint amennyi járt. Semmi feszültség nem volt. Semmi ellenállás nem volt sehol. Tehát támadás vagy más egyeb. Megmaradt a rend.

(Tátrai János tanító visszaemlékezése a tiszagyulaházi eseményekre)

- Hogyan vette át a hatalmat a településen a helyi forradalmi bizottmány?
- Milyen intézkedéseket hoztak?

A nemzet forradalma

Mi mutatta a szabadságvágy kibontakozását?

Napok alatt összeomlott vidéken is a hatalom, vagy legalábbis **kicsúszott a helyzet ellenőrzése az MDP kezéből**. Október 24-én és 25-én több **vidéki nagyvárosban tömegdemonstrációkat** tartottak, amelyek megmutatták, hogy a vidéki lakosság kiáll a Budapestten harcolók mellett. Általánossá vált a **sztrájk**, és országszerte a nagy üzemekben és gyárakban megalakultak a **munkástanácsok**, mint a munkás önigazgatás szervezetei. Ezzel az ott dolgozók kezébe került az irányítás. Bebizonyosodott, hogy a pártvezetés elképzeléseivel ellentétben a munkásság nem támogatja őket. A munkástanácsok **követeléseikben a felkelők és a tüntetők mellé álltak**. A felkelők kezére jutott nyomdák révén először **röpcédulák**, majd a hatalomtól **teljesen független újságok** is megjelentek, ami azt jelentette, hogy a **nyilvánosság** is plurálisra vált.

Október végére országszerte a magukat különböző módon nevező testületek – **nemzeti bizottság, munkástanács, forradalmi bizottmány** – kezébe ment át az irányítás. A helyi viszonyoktól függően vagy erőszakkal távolították el a korábbi hatalom képviselőit, vagy azok önként átadták a vezetést az új testületeknek. Egyes településeken a helyi vezetők megpróbálták **fegyverrel elfojtani a helyi tömegmozgalmat**, ami nagyon sok halálos polgári áldozatot követelt. Például **október 26-án Mosonmagyaróváron**, a helyi határőrlelkantya előtt nemcsak belegéppuskáztak a tömegbe, hanem kézigránátokat is dobtak a földön fekvők közé. Másnap Tiszakécskén pedig egy vadászrepülőgépről lőttek a tüntetőkre. A parancsokat kiadó **keményvonalas kommunisták** célja a **véres sortüzekkel** a megfélemlítés és az elrettentés volt. Számos településen viszont a korábbi vezetők is részesei lettek az új testületeknek, ha személyüket a helyi közvélemény nem ítélte meg negatívan. A különféle bizottságokban helyi szinten gyakran az **1945 utáni korszak pártjainak** és szervezeteinek tekintélyes, addig a közéletből kiszorított személyei váltak meghatározóvá. A **nemzeti bizottságok** részt vettek a vidéki forradalmi mozgalmak törekvéseinek megvalósításában – például nemzetőrséget szerveztek, biztosították a közellátást, leltárba vették a felbomló termelőszövetkezetek vagyontárgyait, döntöttek a közoktatás újraindításáról, ezúttal már a szabad hitoktatás bevezetésével. Vagyis, a **helyi társadalom** kezébe vette a **mindennapi élet újjászervezését**.

Összegzés

Okok és következmények

- Miért tört ki forradalom Magyarországon 1956-ban?
- Hogyan reagált az MDP vezetősége az október 23-i eseményekre?

Történelmi jelentőség és interpretáció

- Milyen fontos események történtek 1956. október 23-án?
- Mik voltak '56 legfontosabb követelése?
- Hogyan kezdődtek a fegyveres harcok, és miért beszélhetünk szabadságharcról?

5. A nemzet szabadságharca

„A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben” — írta Albert Camus francia író A magyarok vére című esszéjében 1957 októberében. Az irodalmi Nobel-díjat abban az évben elnyerő Camus egy volt azon számos nyugat-európai értelmiségi közül, aki felnézett a magyar '56-os hősökre. A szabad világ közvéleménye hasonló szimpátiával figyelte az eseményeket. Miért volt veszélyes a szovjet birodalmi törekvésekre a magyarországi ellenállás?

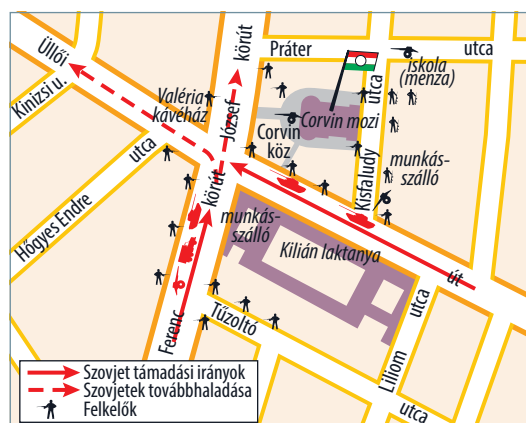
Szabadságharc a fővárosban

Milyen jellegű küzdelem bontakozott ki a Budapesten?

Október 24-én a hajnali órákban a Budapestre érkező **szovjet csapatok** először gyalogsági támogatás nélkül küldték ki a harckocsikat az utcákra járőrözni, mivel azt gondolták, hogy már ennek önmagában elegendő elretentő ereje lesz. A kialakuló **fegyveres ellenállás** során a **felkelők** ügyes **városi gerillataktikát** alkalmaztak. A megszerveződő csoportok a városi főútvonalakon haladó, gyakran hevenyészett akadályok által megakasztott szovjet egységeket a mellékutcákból kitorve támadták meg, majd azokba gyorsan visszahúzódtak, ha szovjet túlerővel találták szembe magukat. A mellékutcákba a szovjet csapatok már nem merték követni az ellenállókat, mert ezekben a harckocsik mozgásához nem volt megfelelő tér, és nem tudhatták, melyik kapualjból, ablakból várhatják a támadást. A harckocsik ellen a szabadságharcosok többek között **benzinnel töltött üvegpalackokat**, úgynevezett **Molotov-koktélok** vetettek be. A dobás előtti pillanatokban a palackra erősített kisebb vászondarabot meggyújtották, majd az üveget a páncélosok motorterére hajítva robbanást idézhettek elő.

A fegyveres felkelők, a **„pesti srácok”** létszámát Budapesten hozzávetőleg 15 ezer főre teszik, bár az egyes csoportokban nagy volt a fluktuáció. A főbb **ellenállási helyeken** (Corvin köz, Széna tér) idővel a szabadságharcosok **zsákmányolt nehézfegyverzet-re, lövegekre** is szert tettek, és kialakult az is, hogy melyik kötelek melyik városrészt ellenőrzi. Pesten a Nagykörút vonala volt a kezükben az Oktogontól a Boráros térig.

Létszám és szervezettség tekintetében a **legjelentősebb a Corvin közti csoport** volt, amely idővel kb. 2500 fős, katonai minta szerint szervezett csapattá vált, hadtápszervezettel, századokkal, némi tüzérséggel, elsősegélyhellyel és – gépiprónőkkel dolgozó – adminisztrációval. Parancsnoka az első napokban **Iván Kovács László** volt, majd **Pongrátz Gergely** vette át az ellenállás irányítását.

Harcok
a Corvin
köznél

Miért lehetett szilárd védelmet kiépíteni a Corvin köznél?

„Egy tank és két teherautó a Borárosról!” [...] Éreztem a szívemet, ahogy a torkomban dobogott. Az a szó, hogy félelem, nem fejezi ki azt, amit éreztem. [...] Az oroszok azonban jöttek és a Ferenc körúton már lőtték is őket. A tank, amelyik elől jött, minden irányban lőtt 76-os lövegével, és két gépfegyverével pásztázta az ablakokat. [...] A lövedék a felettünk lévő emeletet érte [a József körút 82. épületének harmadik emeletét], csak vakolat esett ránk a plafonról. [...] Visszamentem az ablakhoz. A tank pontosan alattunk volt, és alig lépésben haladt előre. Minden irányba szórta a tüzet a lövegéből és a gépfegyvereiből. Már kapott néhány üveg benzint, de nem égett. Volt egy láda kézigránátunk, és egyiket a másik után dobtam rá, de nem robbantak. Ödön előszedte a zsebkeendőjét, egy benzines üveg dugóját kivette, és benzint öntött a zsebkendőre. A zsebkendő sarkát becsavarta a dugóba, és úgy tette vissza az üvegbe, hogy a benzines zsebkendő, mint egy zászló lobogott az üveg oldalán. Meggyújtottam a zsebkendőt, és az egyik katona, aki tartotta az üveget, már dobta is. Telitalálat! A tank, amelyik már kapott vagy 5 üveg benzint, lángra lobbant.

(Pongrátz Gergely: Corvin köz – 1956.
A szerző kiadása, 1982. 57–59.)

- Hogyan és kiből álltak először össze a fegyveres csoportok?
- Milyen taktikát alkalmaztak a szabadságharcosok?

Pesti srácok a Corvin közben

A fegyveres ellenállás néhány hőse

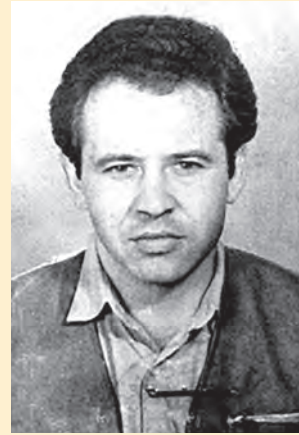
Pongrátz Gergely
(1932–2005)

Iván Kovács László
(1930–1957)

Szabó János (1897–1957) a
budapesti Széna téri ellen-
állócsoport parancsnoka volt.

Bárány János (1930–1959) a
Tompai utcai fegyveres ellen-
állócsoport parancsnoka volt.

Nézzünk utána
az interneten
az életrajzuk-
nak! Hogyan
lettek parancs-
nokok, és mi
lett a sorsuk?

Sticker Katalin (1932–1959) és Wittner Mária (1937–2022) a Vajdahunyad utcai felkelőcsoportnál. A „pesti srácok” mellett harcoló „pesti lányok” közül Wittner Mária már október 23-án részt vett a Rádió elfoglalásában. Rövidesen csatlakozott a Corvin közeli felkelőkhöz, ahol Sticker Katalinnal együtt először egészségügyi szolgálatot láttak el. Nemsokára maguk is fegyvert fogtak, és harcoltak a támadó szovjet csapatokkal szemben. A szabadságharc leverése után mindketten – egymástól függetlenül – Ausztriába menekültek, de pár hónap után visszatértek Magyarországra. 1957 nyarán letartóztatták őket, és 1958-ban első fokon halálos ítéletet szabtak ki rájuk '56-os tevékenységük miatt. Sticker Katalint a következő évben kivégezték, míg Wittner Máriánál az ítéletet életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatták, ahonnan 1970-ben amnesztiával szabadult.

Kádár János (1912–1989). A két világháború közötti időszakban vált a hazai kommunisták egyik meghatározó alakjává, majd részt vállalt a Rákosi-diktatúra kiépítésében. 1949-ben jelentős szerepe volt a Rajkkal és társaival szemben indított törvénytörés büntetőeljárásban, viszont 1951-ben őt is elítélték, börtönbe került. 1954-ben, Nagy Imre első kormányfősége idején szabadult. Kádárt a közvélemény nem sorolta a kompromittált rákosista vezetők közé.

Milyen funkciót viselt a Rajk-per idején?

Út a győzelemig és a kormánypolitika változásai

Hogyan és miért következett be fordulat Nagy Imre politikájában?

A pártvezetés még napokig ingadozott aközött, hogy a tömegmozgalom fegyveres felszámolásában bízzon – a sortűzek alkalmazásán túl bevezesse-e a katonai diktatúrát –, vagy pedig valamilyen politikai megoldást keressen. Október 25-én szovjet jóváhagyással felmentették Gerő Ernőt a párt éléről, és a helyére **Kádár Jánost** választották.

Nagy Imre végül meggyőzte az MDP vezető testületeit, hogy **gyökeres politikai fordulatra** van szükség. Ezt sikerült a szovjetekkel is elfogadtatni. **Október 28-án** végre meghirdethette **kormányának** programját a rádióban. Ebben a megnyilatkozásában **nemzeti demokratikus mozgalomnak** nevezte a forradalmat. **Elismerte**, hogy a felkelés és az azt támogató mozgalom nagyrészt **jogos célokat követel**: azaz a **Rákosi-féle rendszer felszámolását**. Így a tömegmozgalom tulajdonképpen a párt korábbi hibáira, sőt bűneire adott jogos válasz.

Nagy Imre szándéka szerint kormánya most a hibákat kijavító törekvések élére áll. **Fegyverszünetet hirdetett**, és bejelentette, hogy tárgyalni fognak a **szovjet csapatok budapesti kivonásá-**

ról, az **ÁVH-t pedig feloszlatják**. A kormányfő által bejelentett változások **a szovjetek által elfogadott engedmények maximuma** volt. Hruscsov úgy vélte, hogy a magyar kormány csak eddig mehet el, az „utca” további követelései már sértették a Szovjetunió érdekeit. Márpedig a felkelők és a tömegmozgalom azt is határozottan követelte még, hogy a kommunista párt vezető szerepe szűnjön meg, és Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből.

Nagy Imre új kormánya nem tudta az október 28-án meghirdetett alapon **elérni a megbékélést** az országban. **A felkelők nem akarták letenni a fegyvert**, legalábbis addig nem, amíg a szovjet csapatok valóban el nem hagyják az országot, és a sorra újralakuló pártok is kétségessé tették az MDP kizárólagos politikai szerepét. Így a kormány fokozatosan túllépett a 28-án rögzített állásponton.

Október 30-án Nagy Imre a politikai élet legitim résztvevőjének ismerte el **a többi pártot** is. Újabb politikusok bevonásával **valódi koalíciós kormányt hozott létre** – bár a kormánytagok személye még később is változott –, amelyből immár **kimaradtak a Rákosihoz kötődő régi káderek**. A koalíciós kormányban szerepet kapott például az 1956 májusáig házi őrizetben lévő **Tildy Zoltán**, illetve a börtönből még 1954 őszén kiszabadult **Kéthly Anna** is. Honvédelmi miniszternek **Maléter Pált** nevezték ki, aki a Corvin közti felkelők mellé álló Kilián laktanya parancsnoka volt. A konszolidáció fontos lépéseként **október 31-én** létrejött az **egységes karhatalom** szervezete, amely a nemzetőrséggé váló felkelő csoportokból, valamint a rendőrség és a Magyar Néphadsereg – amelynek vezetéséből eltávolították a rákosistákat – erőiből állt. Ezzel létrejött egy, a kormányhoz lojális, de **forradalmi fegyveres erő**.

Nagy Imre kormánya lassanként mégiscsak **elérte az ország belső megnyugvását**, a helyzet konszolidációját, ennek azonban olyan ára volt, amit a szovjetek már nem tartottak elfogadhatónak. **A többpártrendszer kialakulásával** már nem az MDP kezében volt a hatalom, hanem egy ténylegesen koalíciós kormányban. **A szabaddá vált sajtóban** lépten-nyomon **szovjetellenes követelések** hangzottak el, és állandósult a Varsói Szerződésből való kilépés és a semlegesség igényének a hangoztatása. A konszolidáció lépései közé tartozott volna az **általánosan követelt szabad választások megtartása** a közeljövőben, ahol szovjetbarát pártnak nyilvánvalóan nem sok esélye lett volna. Mindez **Moszkva számára elfogadhatatlan volt**.

A szabadságharc nemzetközi háttere és visszhangja a nagyvilágban

Miért maradt magára az ország?

A vasfüggöny **nyugati oldalán lévő közvélemény** az első napoktól fogva élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket. **Erőteljes szimpátia** nyilvánult meg a különböző gesztusokban. Mentőautókban gyógyszerek és kötszerek, illetve teherautókban élelmiszersegély érkezett az országba. Az **Amerikai Egyesült Államok** vezetését **váratlanul érték** a történetek. Nem volt semmilyen előzetes elképzelésük arról, hogy mit kellene tenni, ha egy

Magyarország népe!

[...] A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna. [...] az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és eggyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom. Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy biztosítsa nemzeti függetlenségünket, önállóságunkat, szuverenitásunkat, kibontakoztassa társadalmi, gazdasági, politikai életünk demokratizmusát, mert csak ez lehet a szocializmus alapja hazánkban. [...] A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására haladéktalanul megalakul az új karhatalom a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból. A magyar kormány megállapodott a szovjet kormánnyal, hogy a szovjet csapatok azonnal megkezdik kivonulásukat Budapestről, s az új karhatalom megalakulásával egyidejűleg elhagyják a város területét. [...]

A rend helyreállítása után egységes, új államrendőrséget szervezünk, és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük. Senkinek semmiféle bántódása nem eshet amiatt, hogy a fegyveres harcokban részt vett. A kormány javaslatot terjeszt az Országgyűlés elé, hogy az ország címere ismét a Kossuth-címer legyen, és hogy március 15-ét ismét nemzeti ünnepé nyilvánítsák!

(Nagy Imre rádióbeszéde, 1956. október 28.)

- Miben különbözött Nagy Imre rádióbeszéde az október 23-i beszédétől?
- Hogyan értékelte a kormányfő az eseményeket? Miért volt jelentős ennek kimondása?
- Hogyan viszonyulhattak álláspontjához a „keményvonalas” kommunisták?
- Milyen konkrét lépéseket tervezett a kormány a rend helyreállítására?

[...] megfontolandó, hogy vajon tanácsos-e az ENSZ-ben vagy bárhol máshol javasolni Magyarország semlegességét az osztrák modell alapján. [...] Az osztrákokat arra kell biztatnunk, hogy továbbra is biztosítsanak menedékkjogot, bejelentett szándékaik szerint, az azt kérő magyaroknak. Segítenünk kell őket pénzügyileg és más anyagi eszközökkel a megnövekedett számú magyar menekült ellátásában az Egyesült Államok forrásaiból, de más baráti országokat is arra kell bátorítani, hogy segítsenek. Amennyiben jelentős számú magyar keresne menedéket Ausztriában, az Egyesült Államoknak és a többi baráti kormánynak minél előbb ki kell dolgoznia, hogy miként tudnának azonnal ellátást és gyors letelepedést biztosítani a számunkra. [...]

(Az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának értékelése Magyarországról, 1956. október 31.)

- Milyen politikai magatartásról döntöttek?

Történelemszemmel

Mennyire volt politikai egység 1956-ban?

Magánbosszúkat el kell kerülni, ki kell küszöbölni. [...] Hangsúlyoznom kell azonban a tennivalók tárgyi foglalatait: jogállamban élünk, osztály nélküli társadalom, demokratikus vívmányokat fejlesztő, szociális érdektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúrnacionalista elemű nemzet és ország akarunk lenni. [...] [A] bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk. [...] A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a Katolikus Egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk.

(Részlet Mindszenty József beszédéből, 1956. november 3.)

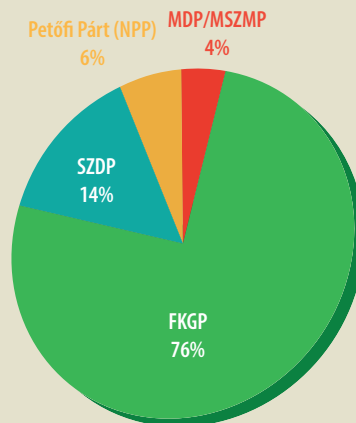
Röplapok, újságcikkek, valamint tanúvallomások szerint ötvenhat szereplő nem kívánták a „rég világ” visszatértét, elutasították a „nagybirtokosok és nagybirtokosok” uralmát: a Horthy-kort, az 1945 előtti rendszert. A gyakori deklaráció elsősorban védekezésül szolgált: a felkelők ellen fellépő hatalom érveit kívánták cáfolni.

(Standeisky Éva: Népuralom ötvenhatban. Kalligram, Pozsony–Budapest, 2010. 362.)

- A Kádár-rendszer propagandája azt állította, hogy Mindszenty az 1945-ben felosztott egyházi birtokok visszaadását követelte. Volt-e valami jele a szövegben az 1945 előtti időszakhoz való visszatérés igényének?
- Mik voltak a felkelők közös céljai?
- Hogyan képzelték el a politikai kibontakozást?

Sok más politikai fogolyhoz hasonlóan október 30-án Mindszenty József is kiszabadult a házi őrizetből. Neve a rendszerrel való szembenállás szimbólumaként népszerű volt a forradalom napjaiban, de személyének tényleges befolyása az eseményekre nem lehetett. November 3-án este mondott hosszabb beszédet a rádió parlamenti stúdiójából. Mindszenty egy szociálisan érzékeny, demokratikus jogállam körvonalait vázolta fel. A fogságából négy napja szabadult esztergomi érsek a kommunistát látta Nagy Imrében, és így kormányának támogatását annak további politikájától tette függővé.

Politikailag a felkelők sem voltak egységesek, sokszor még egy csoporton belül sem. A Corvin köziek első parancsnoka, Iván Kovács László – aki katonatiszti családból származott, ezért nem végezhetett egyetemet, munkásként dolgozott – például hajlandó volt együttműködni a Nagy Imre vezette kormánnyal, míg riválisa és utódja a csoport élén, Pongrátz Gergely semmilyen kommunistával vagy általa annak vélt erővel nem kívánt együttműködni. A másik végletet a Tűzoltó utcai csoport jelentette, amelynek vezetője, Angyal István egyfajta idealista kommunistaként továbbra is hitt a társadalmi igazságosság megteremtésében.

A forradalom alatt országos szinten nem volt lehetőség semmilyen választás megszervezésére, egyedül Kiskunhalason tartottak tanácsválasztást november 1-jén, a kördiagramon látható eredménnyel.

Nézzünk utána az interneten, milyen események történtek Kiskunhalason néhány nappal a tanácsválasztás előtt! • Hasonlítsuk össze az adatokat az 1945-ös választási eredménnyel! • Vitassuk meg, hogy milyen lehetőségei és korlátai lehettek egy esetleges demokratikus átalakulásnak!

[...] És hogy kétség se férjen hozzá, hadd tisztázzam: az Egyesült Államokat, amikor szót emel a csatlós országok függetlenségéért, nem hátsó szándékok vezérlik. Legfőbb vágyunk, hogy ezek a népek, melyektől saját nemzetünk fiainak oly jelentős része származik, visszakaphassák szuverén jogaikat és szabadon választhassák meg kormányait. Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek. Barátainknak, és egy új és baráti és immáron nem megosztott Európa részeinek tekintjük őket. Biztosak vagyunk abban, hogy függetlenségük, amennyiben hamarosan elismertetik, jelentős mértékben hozzájárul majd Európa mindkét felén, Nyugaton és Keleten a béke megszilárdításához.

(J. F. Dulles amerikai külügyminiszter beszédéből, 1956. október 27.)

- Milyen kettősség figyelhető meg a szavaiban?

szovjet ellenőrzés alatt álló közép-európai országban forradalom tör ki. Nyilvánvaló volt – és ezt a szovjet vezetéssel tudatták is –, hogy Washington **nem vállal háborús konfliktust Magyarországgal**, sőt még a Sztálin halála után bekövetkezett enyhülést sem szeretné érdemben kockára tenni.

Eközben a moszkvai pártvezetés folyamatosan tájékozódott az eseményekről. A tényleges **döntés október 31-én született meg** arról, hogy **a Szovjetunió** – elkerülendő Magyarország kiszakadását a keleti blokkból – **fegyverrel fogja levern**i a magyar forradalmat. Ekkorra a szovjet vezetők számára is nyilvánvalóvá lett, hogy a Nagy Imre által megkísérelt konszolidálás nem maradhat azon keretek között, amiről 28-ai rádióbeszédében szolt. Úgy vélték, hogy a magyar társadalom elemi erővel megnyilvánuló igényeivel szemben Nagy Imre sem tud – talán nem is akar – olyan konszolidációt végrehajtani, amely megőrzi a kommunista párt vezető szerepét, és megtartja Magyarországot a szovjet blokkban. **Hruscsov** elrendelte, hogy **újabb csapatok** bevonásával **törjék le a magyarországi ellenállást**.

A szovjetek katonai készülődését elősegítette, hogy október végén kialakult egy újabb hidegháborús konfliktus: a **szezei válság**. A Szezei-csatornát államosító **Egyiptom ellen** előbb az izraeli csapatok indítottak támadást, majd **brit és francia csapatok** is mozgásba lendültek. (Lásd erről a Történelem 11. tankönyv 275. oldalát.) **Hruscsov** ráérezett arra, hogy a szezei válság kiélezésével **elterelheti a figyelmet** a magyarországi eseményekről. A szovjet politika kiállt Egyiptom mellett, és **Hruscsov** fenyegetőzése hatott; a **nyugati média és közvélemény** a következő napokban a **szezei válságra figyelt**. Eközben november 3-ára a **szovjetek** katonai szempontból óriási túlbiztosítással előkészítették a támadást. **Egyeztették lépésüket Kínával**, illetve a keleti tömb néhány országával (például Lengyelországgal). **Hruscsov** egy Titóval folytatott titkos találkozón a **jugoszláv vezető hozzájárulását is elnyerte** a támadáshoz.

Magyarországon közben az események azon a pályán haladtak, amelyet az október 28-án meghirdetett fegyverszünet és politikai fordulat kijelölt. Ennek része volt az is, hogy az **MDP vezetése**, élén **Kádár Jánossal**, feloszlatta az amúgy is teljesen szétesett pártot, és **Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven új pártot alakított**. Eközben Budapesten újabb fegyveres incidens jelezte az indulatok elszabadulását. Október 30-án a Köztársaság téren álló fővárosi MDP-székháznál többórás harc robbant ki. A fegyveres összecsapás számos halálos áldozattal járt. (1956 után a megtorló kommunista diktatúra több hamis történettel színezte ki a pártház ostromát, amelyet utóbb a forradalom elleni lejárató propagandában is felhasznált.) A kormány számára a következő napokban fokozatosan világossá vált, hogy a **szovjet haderő újabb katonai akcióra készül**, csapataik megszállják a repülőtereket, körbeveszik a városokat, illetve az erősítések folyamatosan érkeznek a Szovjetunióból.

A Köztársaság téri pártház ostroma. A fegyverszünet kihirdetését követően a szovjet csapatok elvonultak a Köztársaság téri fővárosi MDP-székház elől. A felkelők ezt is, mint más pártházakat, ellenőrzésük alá akarták vonni. Küldöttjeik tárgyalása azonban tűzharcba torkollott, mire a környékről a helyszínrre érkező felkelő csoportok ostrom alá vették a pártházat. A többórás lövöldözésben mind az épületet védő AVH-s karhatalmisták, mind a felkelők súlyos veszteségeket szenvedtek el, sőt a védők még a téren fekvő sebesülteket ellátó ápolókra is lőttek. Az ostrom utáni zűrzavarban néhány karhatalmistát megöltöztetett. Számukat utóbb a Kádár-rendszer propagandacélból jelentősen eltúlozta, mivel olyan áldozatokat is ideszámítottak, akik a fegyveres harc során veszítették életüket.

Ha kivonulnánk Magyarországról, ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengeségünknek fognák fel, és támadásba lendülnének. A kivonulással pozícióink gyengeségét demonstrálnánk. Pártunk ez esetben nem értene meg bennünket. [...] Nincs más választásunk.

(Hruscsov előterjesztése az SZKP Központi Bizottságának ülésén, 1956. október 31.)

Az oroszok hirtelen ráébredtek, hogy ha erőiket teljesen kivonják, a kommunizmusnak vége ebben az országban, ez pedig olyan kilátás, amelyet nem fogadnának el, s ezért küldenek be erősítést, hogy az erő helyzetéből tárgyaljanak. Tekintve, hogy a világot teljesen leköti a Közel-Kelet, az oroszok úgy határoztak, hogy a megbékélés politikáját az ellenkezőjére fordítják, és fegyvereik erejével rákényszerítik akarukat az egész országra.

(A budapesti brit követség november 1-jei távirata Londonba)

• Mi állt a szovjet döntés hátterében?

Hruscsov kijelentette, hogy „a magyar dolgok ellenforradalom képét mutatják”. Utalt Nagy Imre kiáltványára, az ENSZ-hez intézett átiratára, a nyugati hatalmakhoz küldött jegyzékére a Varsói Szerződésből való kilépést illetően. „Mit tehetek?” – tette fel a szónoki kérdést Hruscsov. „Ha engedjük, úgy a Nyugat vagy gyengének, vagy ostobának fog ítélni, ami egyre megy.” [...] Hruscsov megjegyezte azt is, hogy román csapatok is állnak rendelkezésre; [...] de „románokra nincs szükségem!”. Az angol-francia-egyiptomi krízis kedvező időponttal szolgál. Lesz nagy felháborodás és tiltakozás Nyugaton, de nem nagy hatással, most, amikor Anglia, Franciaország és Izrael hadakozik az egyiptomiakkal és legalábbis annyira süllyedtek le a mocsárba ott, mint mi a magyarokkal. [...] Más kiút nincs, a helyzetet a legnagyobb gyorsasággal és a legnagyobb erővel el kell rendezni.

(Részlet Hruscsov és Tito találkozásának jegyzőkönyvéből, 1956. november 2.)

• Mivel indokolta Hruscsov a katonai fellépést?
• Miért érezte kedvezőnek a nemzetközi helyzetet?
• Vitassuk meg, miért volt szükség a jugoszlávokkal való egyeztetésre!

Napjainkban II. János Pál pápa térnek nevezik az egykori események színhelyét. Nézzünk utána, kinek a mellszobra látható a téren! Hogyan kapcsolódott a munkája az eseményekhez?

A támadó szovjet erők **néhány nap alatt leverték a szabadságharcot**. A magyar hadsereget – kevés kivételtől eltekintve – a legtöbb helyen gyorsan lefegyverezték. A **nemzetőrség** és a különböző **fegyveres felkelő csoportok** viszont több helyen **megkísérelték az ellenállást**. Abban bíztak, hogy ha elegendő ideig kitartanak, akkor az elhúzódó harcok és a nemzetközi felháborodás miatt a Szovjetunió majd újra a tárgyalóasztalhoz ül. A **Münchenből sugárzó Szabad Európa Rádió adásai** közül néhány azt a **hamis vélekedést** is táplálta, hogy a magyar szabadságharcosok rövidesen **nyugati segítségre is számíthatnak**.

Budapesten a legsúlyosabb harcok a **Corvin köz környékén**, valamint **Budán**, a **Széna térnél** bontakoztak ki. A legtovább Újpest és Csepel állt ellen. Csepelen a helyi honvéadalakulat is a felkelőkkel együtt harcolt, és a szovjetek az ellenállást komoly erők bevetésével csak november 9-ére számolták fel.

Vidéken is számos helyen **elhúzódtak a harcok**. Így Sztálinvárosban, amelyet a forradalom napjaiban Dunapentelére neveztek vissza, a felkelőket a hozzájuk állt katonatisztek vezették. A várost november 7-én tudták a szovjet csapatok elfoglalni a nehéztüzérség és légierő bevetésével. **Súlyos harcok voltak Veszprémben és Pécsen** is, utóbbiból a Mecsekbe kivonuló, főleg diákokból és bányászokból álló felkelőcsapat november 19-éig folytatta az ellenállást. A nemzetőregységek és felkelőcsoportok más városokból (például Tatabánya, Miskolc, Sátoraljaújhely, Szekszárd) is kihúzódtak a környező erdőkbe.

Jelentés a magyarországi helyzetről az 1956. november 4. 21.00 órai állapot szerint: Budapesten csapataink teljes egészében elfoglalták a főbb kormányzati épületeket, és a felkelők ellenállását alapvetően sikerült megtörni. A városban két ellenállási góc maradt: a Corvin filmszínház és a Moszkva tér, Buda nyugati részében. A filmszínházban, mely a hozzá tartozó épületekkel egy egész háztömböt foglal el, jelentős mennyiségű felkelő összpontosul, harckocsikkal és tüzérséggel. Csapataink azt a feladatot kapták, hogy hajtsák végre a szükséges erőátcsoportosítást, és teljes mértékben számolják fel a fennmaradt ellenállási góccokat Budapesten. A csapataink által elfoglalt valamennyi településen kijárási tilalom lépett életbe.

(Georgij Zsukov marsall, a Szovjetunió honvédelmi minisztere)

Összegzés

Történelmi változások

- Mit tett Nagy Imre annak érdekében, hogy békét és politikai nyugalmat teremtsen?
- Vitassuk meg, miért gondolhatták az emberek november első napjaiban, hogy győzött a forradalom!
- Milyen válsággóc alakult ki a világban a magyar forradalom és szabadságharc időszakában? Miért volt ez előnyös a Szovjetunió számára?

Okok és következmények

- Miért és hogyan készítette elő a szovjet vezetés a november 4-i támadást?
- Vitassuk meg, miért gondolták sokan, hogy az Amerikai Egyesült Államok katonai segítséget nyújt Magyarországnak, ugyanakkor miért nem került erre mégsem sor!

Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.

(Nagy Imre rádióüzenetét 1956. november 4-én reggel 5 óra 20 perctől sugározta a Parlamentben berendezett stúdióból a Szabad Kossuth Rádió.)

A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetséghez, akadémiájához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. Kevés az idő!

A tényeket ismeritek, nem kell ismertetni. Segítetek Magyarországon! Segítetek a magyar népen! Segítetek a magyar írókon, tudósokon, munkásokon, parasztokon, értelmiségi dolgozókon! Segítetek! Segítetek! Segítetek!

(Az Írószövetség nevében Háry Gyula fogalmazta meg a fenti nyilatkozatot. A dokumentumot a Szabad Kossuth Rádióban 1956. november 4-én reggel 8 óra körül olvasták be. Fél órával később megszakadt az adás, mert a szovjet csapatok elfoglalták a Parlamentet, és beszüntették a rádió működését.)

• Milyen hangvételtől ez a két röviden megfogalmazott beszéd?

• Mik voltak a szovjet támadás hadicéljai?

A hírek, amelyek Budapestről és a vidéki magyar helyzetről hajnal felé ideértek, a világ közvéleményének teljes mozgósítását és az itt élő magarság és a rab nemzetek leszármazottainak azonnali tüntetését eredményezték. Amíg beszélünk, gyülekeznek a tüntető tömegek, melyek New York utcáin és az Egyesült Nemzetek előtt vonulnak fel ma délután, hogy Magyarország megmentését követeljék a világtól. I...! Egy nemzetet meg akar gyilkolni egy idegen hatalom. A nemzet ezt a gyilkosságot túléli.

Milyen áron? Azt nem tudjuk e pillanatban, de túléli! Minden embernek tudnia kell otthon, hogy e pillanattól minden, ami odahaza történik, a világ ügye. Együtt pusztulunk, együtt menekülünk. Isten óvja Magyarországot!

(Márai Sándor jegyzete a Szabad Európa Rádióban 1956. november 4-én)

- Mi volt Márai jegyzetének a lényege?
- Minek a reményét erősíthette még a rádióadás hallgatóiban?